

Petőfi a nép ajkán

„Népdalosodott” Petőfi-versek

*„Midőn Álmos vezér őseihez tére,
Árpád lőn utána magyarok vezére.
Ha rám figyelmeztet, elmondom most nektek,
Ki volt a vitéz, kit Árpádnak neveztek.*

*A nagy birodalmat, a szép, magyar hazát
Hol megdönté saját terhe a gabonát,
Hol tűzzel van teli a szőlő gerezdje,
Ezt a szép országot hős Árpád szerezte.*

*Magyarok, mikor e szent nevet halljátok,
Mintha oltár előtt, templomban volnátok,
Emeljétek meg a kalapjaitokat,
Így köszönjétek meg néki hazátokat.”*

Ez a székelyföldi Szentegyházásfaluból származó krónikás ének valóságos dalos emlékmű, amely a kárpát-medencei magyar államot megszervező és megszilárdító Árpád fejedelemnek állít emléket.

A dallam eredete ismeretlen. A vers viszont Petőfi Sándortól kölcsönzött. Petőfi „Lehel vezér” – című költeményét 1848. február végén, március elején Pesten kezdte el írni. De már nem fejezhette be, mert „a nemzetközi helyzet fokozódott”, és ő „méltóztatott forradalmat csinálni.”

Az ismeretlen népi vagy fél- népi dalszerkesztő az I. ének 9. és 10. szakaszának Árpádról szóló sorait használta fel és alkotott a dallamhoz illő egyszerű, kerek, megható, három versszakos, négy soros tagolású dalos emlékművet.

Az ihletett éneket a nép magáénak ismerte, használta, csiszolta. A töredékben maradt hosszú költeményben pedig ilyen jeles Petőfi – mondatok vannak, szinte a költő népdalos tervének iránymutatói:

- „Sosem tagadom meg a származásomat...”
- „Nem a palotáknak kényes gyertyaszála
Vagyok én, hanem a kunyhók mécsvilága...”
- „Kis házikókra száll lelkem, mint a golya,
S egyszerű nótákat kelepel le róla...”
- „Nem írástudóknak, nem az úri rendnek,
De beszélek szűrös-gubás embereknek...”

Ne feledjük, hogy a magyarság zömét az idő tájt a kis házikók és a kunyhók szűrös-gubás emberei adták, akik megéreztek, hogy az ő fiúk szól hozzájuk. A művelt iskolázottak pedig felismerték, hogy a nemzet nagy költője ő, tehát az övék is.

Az övéik közt eltöltött, rövid alkotó pálya ellenére is vitathatatlanul a legismertebb magyar költő lett.

Verseit versengve zenésítették meg zeneszerzők, kortársaitól a mi kortársainkig. Például Egressy Béni, Simonfy Kálmán, Dankó Pista... , később Kodály Zoltán..., aztán Szörényi Levente, Tolcsvay László, Cseh Tamás...és még sokan mások.

Országosan ismert Petőfi – dalok például:

- „Befordultam a konyhára...”
- „Fa leszek, ha fának vagy virága...”
- „A virágnak megtiltani nem lehet...”
- „Rózsabokor a domboldalom...”
- „Szeptember végén”
- „Kis lak áll a Nagy - Duna mentében...”
- „Színészdal”
- „Nemzeti dal”
- „Szabadság, szerelem”
- „Feltámadott a tenger”
- „Európa csendes”

Nos, ezek azok a népszerű műdalok, amelyek ma, itt és most nem hangzandának el. Megbízatusunk ugyanis a népdallá lett Petőfi-versek áttekintésére hatalmaz fel. Higgyék el, ezek száma sem kevés, sőt... Szépségük pedig megérdemli, hogy ismerjük és használjuk őket.

Petőfi számos verse vált népdallá, sok-sok változatban, elterjedve az egész magyar nyelvterületen. Közülük, az idő rövidsége miatt csak néhányat szólaltatnak meg testvér-népdalköreink: a bodroghalmi Halom Dalkör és a Csepeli Hagyomány Óvóhely.

Noha térben 300 kilométernyi távolság választja el őket, lélekben igen közel vannak egymáshoz: összeköti őket a magyar népdal szeretete.

Hangozzék el most előadásukban egy országosan ismert népdal bodroγκözi változata:

*„Amoda egy halom ódalában,
Űl két juhász subában, gubában.
Ahogy azok ketten beszélgetnek,
Azt mondja a gazdag a szegénynek.*

*Hallod-e te szegény juhászlegény,
Teli pénzzel ez a kövér erszény
Megveszem a szegénységed tőled,
Ráadásnak add a szeretődöt.*

*Ha ez a pénz volna csak foglaló,
Ezer annyi meg a borraivaló,
A világot adnák ráadásnak,
Szeretömöt mégse adnám másnak!”*

Petőfi Sándor 1845-ben Szalkszentmártonban írt „Alku” című versét emelte így magához a nép. Ez a bodrogi változat pedig még bővített az eredeti versen. A két szakaszos, tömör párbeszédet eggyel megtoldva, balladássá kerekítette azt. A modorosságokat azért lecsiszolta...

Sárospataki diáktársam, Erdélyi János, csak ő felettem járt 130 évvel, nem kevesebbet állít a dallamról, minthogy Petőfi versét ő társította a pataki diákok által ismert „Kérlek rózsám...” – kezdetű ének zenéjével. Ismervén azt is, elmondható, hogy a diákság és a nép sokat javított ám azon is...

A kor a 19. század első fele, volt a népköltészet felfedezésének hőskora. A művelt nemzet legjobbjai fordultak figyelemmel feléje:

„A nemzeti poézis eredeti szikráját köznépi (...) pór dalainkban kell nyomozni...”

- figyelmeztet Kölcsey.

- „A néppel tűzön-vízen át!” – lelkesedett Petőfi. Mert „Hol van oly merész képzeletű költő, mint a nép?” De neki nemcsak irodalmi, hanem politikai céljai is voltak:

- „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll hozzá, hogy a politikában is uralkodjék.”

Gyönyörűen rimel erre a magyar népköltészet első tudós kutatójának, Erdélyi Jánosnak mondata: „Mikor az iskolázatlan népet költészete után becsüljük, annyit tesz, hogy polgárilag is fogjuk, mert a kettő együtt jár.” „Miképp egy a nemzet a nyelvben, egynek kell lennie költészetében is.”

Kezdetben a népköltéssel való foglalkozás egyszerre volt hazafias cselekedet és irodalmi, szakmai munka. Nem beszélve a költők sajátos hozzáállásáról. A költők elkezdtek – úgymond – „népdalokat” írni. Illetve „olyasmit”... Bizony, még a legjobbak is, legfeljebb népies hangot tudtak megütni, népit nemigen, vagy csak ritkán. Az „Alku” a ritka kivételek egyike.

Krónikás és balladás népdal után jöjjön egy betyáros.

*„Fürdik a holdvilág
Az ég tengerében,
Bújdosik a betyár
Erdő sűrűjében.*

*Fokosa nyelére
Támaszkodva mondja,
Mért is adtam fejem
Tilalmas dolgokra.”*

Petőfi Sándor 1844-ben Pesten írta „Fürdik a holdvilág az ég tengerében” – című versét. A négy szakaszból itt két fél versszakot vett át és zenésített meg

a nép, régi stílusú, ereszkedő, kvintváltó dallammal. Tömör, rövid, időtlen régiséget sugalló népdal lett belőle, ismert Csallóköztől Bodroghöz.

Tudta-e a nép, hogy Petőfi-verseket énekel? Nemigen, illetve, nem nagyon érdekelte. A szerzőség kérdése a népköltészetben lényegtelen. A műköltők hiúságát, feltűnési hajlamát kizárta. Nem az alkotó volt fontos, hanem az alkotás. A népköltészet kulcsszava: a közösség. Népdalaink közösségiek voltak a keletkezésüket, terjedésüket és használatukat illetően egyaránt. Ám a népdalokat alkotó, hagyományos falusi, paraszti közösségek nem voltak elzárkózók. Befogadtak külső, „felső”, akár idegen elemeket is. De nem akármit. Csak a lelkületükhöz illőt. A nép válogatott, rostált, szitált, szűrt. A kiválasztottat pedig még magához igazította, átalakította. Megvoltak a maga íratlan szépészeti szabályai, amik pont olyan erősek voltak és úgy működtek, akár az erkölcs.

(A dal pedig, miként a hit, a vallás, hallás után vagyon...)

Természetesen voltak a közösségi ízlést megtestesítő és képviselő, kiváló, népi tehetségek. Többségüket ugyanúgy hívták: anonymus...

Következzék erdélyi anonymusok tánchoz való népdala!

*„Hegyen ülök, búsan nézek le róla,
Hegyen ülök, búsan nézek le róla,
Mint a boglya tetejéről a gólya,
Mint a boglya tetejéről a gólya.*

*Lenn a völgyben lassú patak tévedez,
Lenn a völgyben lassú patak tévedez,
Az én gyászos életemnek képe ez.
Az én gyászos életemnek képe ez.*

*Megepeztett engemet a szenvedés,
Megepeztett engemet a szenvedés,
Mennyi bűm volt, örömem meg de kevés,
Mennyi bűm volt, örömem meg de kevés.”*

Petőfi Sándor 1845-ben Pesten írta „Hegyen ülök...” című költeményét. A nép a hat szakaszból másfél versszakot vett át, de ebből három dallamverset alkotott. A régi stílusú, ereszkedő dallamhoz régies, sorismétlő versformát társított. A dal Erdélytől Baranyáig népszerűsödött. Mi itt a mezőségi, széki változatok közül a Lajtha László által gyűjtöttet választottuk. Ez volt a minap az Egyesült Nemzetek által világörökségi rangra magasztalt, magyar táncház mozgalom hőskorában a híres széki táncrend nevezetes széki lassújának egyik szép, kísérő éneke. A széki lassú a világ tán leglassabban, méltóságteljes komolysággal járt, régies, páros tánca. Megható szépségét még fokozta, hogy a táncolók közben végig énekeltek. A zene, a szöveg és a mozgás egysége, a dallam, a vers és a tánc „szentháromsága” egy magasabb egységet alkot, ami több, mint az alkotó részek külön-külön. A sajátosság méltósága testesül meg általuk. Az egyetemes értékek és a közösségi érzések azért mégis csak jellegzetes, zamatos, dacos,

fenséges magyar nyelven szólnak, olyan alaphangokon és hozzájuk illő felhangokon, amelyek nyilvánvalóan érzékeltetik, hogy miért is a népköltészet őrzi legnemzetibb sajátosságainkat.

Most pedig egy másik különlegesség következik. Nem is egy, de kettő. Mindkét népdalt ugyanegy gyűjtő jegyezte le, egyazon községben, ugyanattól az adatközlőtől. Mindkét dal szövege ugyanaz a Petőfi-vers. Hogy égis mi különbség van köztük? Csak annyi, mint a teológia és a geológia közt: ég és föld... Akinek füle van, ím hallja...

*„A virágot eltiltani, a virágot eltiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljon, mikor jön a,
hogy ne nyíljon, mikor jön a kikelet.
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletkor virítani kénytelen.”*

Az első tehát egy régis, lassú dallam. Jellegében az előző széki rokona. Az erdélyi Mezőség Magyarszovát falujában Tóth Annától gyűjtötte Jagamas János. Szövegének forrás Petőfi 1843-ban Debrecenben írt költeménye: „A virágnak megtiltani nem lehet...” Az öt szakaszú versnek csak első versszakát használták fel, megtoldva fél sor –ismétlésekkel. A lassú iramú ének hangulata kissé mélabús, hasonló az ugyane versre szerzett műdal hangulatához.

A legnagyobb hatás a 19. századi műdaltól érte a népköltészetet. A nép a saját dalai mellett sok népies dalt is használt. Kodály írja, hogy gyűjtésük hőskorában az öregek a nagyszülők még a régi stílust tudták. A fiatalok, az unokák az új stílust. Hát a szülők? Ők bizony leginkább a műdalokat. De részben ez a népies műdal – hatás váltotta ki az új stílusú népdal forradalmát. A szellemi javak mozgása, áramlása, adás-vétele, árucseréje minden korban oda – vissza működött: műköltők is felhasználtak népköltészeti elemeket, a nép is átvett műalkotási részleteket. Ami fő különbség: az alkotó személyes ízlése alapján döntött, egyedivé téve az általánost, a népnél a közös ízlés volt a meghatározó, és általánossá tették az egyedit.

Halljuk most, milyen egészen más dalt is költött ugyane szövegre, ugyanaz a falui közösség! Szóljon a Petőfi-vers fiatalos, új stílusú éneke!

*„A virágot eltiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljon, mikor jön a kikelet.
Kikelet a lány, virág a szerelem
Kikeletkor virítani kénytelen.”*

A másik tehát egy lendületes, gyors tánchoz való dal ugyanonnan, ugyanazoktól (Magyarszovát, Tóth Anna, Jagamas János)”. Bár a szöveg forrása ugyanaz a Petőfi-vers, mégse tekinthetjük egymás változatainak a két dalt. Ugyanis a népdalok rendszerezése alapvetően zenei, dallami. A népdalok közt nem ritka a szöveg-dallam-váltás, a cserebere. Tehát egyazon dallamra különböző szövegeket dalolhattak, illetve ugyanazt a szöveget más-más dallammal is énekelhették. Esetünkben ez történt. A két dal közül ez utóbbi szövege közelebb

a Petőfiéhez. Felhasználata gyors tánchoz történt, ezért időtartama is csak harmada az előzőnek. Természetesen ezt addig ismételték, amíg a tánc menete megkívánta. Hangvétele, kicsengése vidám, fiatalos. Szinte hetykén öntudatos: a természet törvényeit tessék tudomásul venni, főleg a szerelemben.

Következzen a magyar szerelmi költészet talán legismertebb soraival indító népdalunk bodrogközi változata, amely édesapámnak is egyik kedvence volt.

*„Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Megcsaltad a szívem, verjen meg az Isten!
Te voltál énnékem első meg a legutolsó,
Készül már számomra a diófa koporsó.*

*Elmegyek az ácshoz, fejfát csináltatok,
Fekete fejfámra csak egy sort vágatok.
Aranyos betűkkel, babám, azt íratom rája,
Itt nyugszik a hűség elhervadt rózsája.*

*Aki elolvassa, tudja meg, hogy itt nyugszik egy árva,
Kinek szerelemből történt a halála.”*

Íme a halálos szerelem, új stílusú, magyar népdalban megénekelve.

Petőfi 1944-ben Pesten írt „Szerelem, szerelem...” című versének mindkét szakaszát felhasználták, még meg is toldották egy féllel. A formai és hangnemi újtársakat egyaránt hozó, új-stílus-forradalom, a 19. századi magyar népdal legjelentősebb eseménye. Bartók szerint ehhez hasonló horderejű, megújító változást e korban nem ismerünk sem Európában, sem azon kívül. De ez volt egyben a magyar néphagyomány alkotóerejének utolsó fellobbanása is. Hihetetlen mennyiségű és változatú népdalt virágozott ez az új stílus. De mire győzött és általánosan elterjedt, addigra a szájhagyományon alapuló népi műveltség haldoklásnak indult. A közösségi költészet az őt éltető közösségek lazulásával, széthullásával, majd többszöri szétverésével meghalt. Először az új dalok alkotása maradt el, aztán a használat is kopott és ritkult. Mára bizony már csak a tudatos vállalás élteti a népművészetet. De örök értékei felhasználhatók és közkinccsé tehetők a jelenés a jövő épülésére. Hm, de tárgyilagosan szomorú...Illő, hogy életigenlőbb, mondjuk a beteljesedő szerelmet megéneklő dallal zárjuk példatárunkat.

*„Rózsabokor domboldalon,
Borulj vállamra angyalom,
Súgd a fülembé, hogy szeretsz,
Hej, de jól esik nékem ez.*

*Mit nem mondnak a gonoszok,
Hogy istentagadó vagyok,
Pedig most is imádkozom,
Szívdobogásod hallgatom.”*

1847-ben Pesten írta Petőfi „Rózsabokor a domboldalon...” című versét. A három szakaszból kettőt vállalt át a székelyföldi magyar népdal. Ám a kilenc szótagos sorokból nyolc szótagosokat rövidített, mivel a gyors, forgató, összerázós tánchoz erre volt szüksége. Miként is működött a népi dal – alkotás ? Elsősor is a nép a maga dalait sose nevezte népdalnak. Ez egy szép, külső, felső címke. A nép dalolt dalt, világi nótát és énekelt vallásos népéneket. Alkotta is ezeket. Alkotásának lényege: az egyszerűsítés és a csiszolás. Először is elhagyta a műköltői negédeket és cikornyákat. Mellőzött minden túl személyes részt, helyettük az általános vonásokat erősítette. A változatok pedig addig csiszolták a művet, amíg ékkő – szépségű lett, mint a patakok kavics-csodái.

„Hát a mi Sándorunk most mit csinál ?” – na? Mit szólna népdallá lett verseihez? Hitem szerint örülne és büszke lenne. A nép elfogadta őt ihletőül és alkotótársul. Kívánhat-e többet „egy népi sarjadék” költő ? Hogy is írta? „Az az igaz költő, ki a nép ajkára hullatja keblének mennyei mannáját.” Mi is becsüljük meg őket: Petőfit is, a népdalt is. Úgy, hogy olvassuk, s énekeljük. Magyar öntudatunk és tartásunk is erősödik általuk. Minden magyar fogadjon örökbe legalább egy magyar népdalt. Úgy, hogy dalolja. Mert a dal nem mindenkié, csak azé, aki éneкли.

Énekes lelki-ismeret-terjesztő előadásunk végén megköszönjük türelmes érdeklődésüket. S mivel a becsületes patak megnevezi forrásait, szíves figyelmükbe ajánljuk a népdalosodott Petőfi – versek kapcsán: Erdélyi János, Jagamas János, Terbe Lajos, Vargyas Lajos, Sonkoly István, Almási István, Katona Imre, Kerényi György, Barsi Ernő, Faragó József, Kallós Zoltán, Móser Zoltán dolgozatait.

Búcsúzzunk a 190 éves Petőfi himnusz-értékű Nemzeti dalának Egressy Béni zenéje nyomán népszerűsödött változatával. Szóljon a „Talpra magyar”. Tehát: Talpra magyarok!